

שדמות

במה לתנועה הקיבוצית

גליון מ"ג — קיץ תשל"א

גלות כאבדן מלכות

עיון בסיפור „דרכי איש“

אביהו זכאי

הספרות המתקיימת לצידה של העליה השלישית, היא ספרות הצריכה לגילוי מחדש. לכל המעיין בה, לאחר קשיי הדירה סגנונית, מתגלה עובדה מופלאה. חלק רב מן הספרות הזו איננו עסוק בגבורת ראשונים נמשכת וגם איננו מספר ומתאר עליות אלו כאפוס. הספרות האמיתית דוחה את המיתולוגיה ובוחרת לעסוק, ביסודו של דבר, בשאלת הירושה. המתנודדת בין חויית הגלות מן הבית לבין קשיי ההתערות בארץ ואכזריותה. הדמות הספרותית שבה, חומקת משתי ממשלות עיקריות:

מצד אחד אינה מתארת את העליה לפי כוונתה, אלא בניגוד לכך, לפי ממשות חוייתה; ומצד שני היא חומקת מן הנוסטאלגיה. זוהי ספרות השואלת על אובדן הירושה המסורתית, ומכוח זה, זן ספרות המדברת על המאמץ הנורא שביצירת הזהות החדשה.

הכופר בירושתו מקיים דרפרצופיות גלויה. הוא טוען כי אינו יורש כלום; אך למעשה הוא בא להצביע על ירושה גידחת יותר, בעומק ההיסטוריה. ירשנו את סיפורי התנ"ך, את העלילות היווניות-מעט של התרבות המערבית, אך דחינו את מורשת הגולה והשואה. התנועה הקיבוצית יודעת על כך לא מעט. גבורת ראשונים נמשכת היתה בעיקרה תשובה לחוסר מעשה ויצירה עצמית של הבן היורש.

שאלת הירושה איננה רק שאלת היסטורית גרידא, אף כי ההיסטוריה עצמה יכולה להיתפס כשאלת ירושה נמשכת, כמתח שבין עבר והווה. אך שאלת הירושה היא, מעצם מהותה, השאלה המפרידה בין היסטוריה לספרות. ההיסטוריה מציגה ועוסקת בעובדה. הספרות, אם טובה היא, מדברת על הדמות הספרותית ומגלמת אותה ככל שתוכל, כממשות אותנטית. החוייה הבלתי אמצעית היא מעניינה, בניגוד להערכות, מספרים ועובדות יבשות. את ירושת העליה השלישית, לכן, שומה עלינו לגלות ולחפור משורשיה, משמע — מסיפוריה. במובן זה ההיסטוריה האמיתית נלמדת היטב, יותר מאשר דרך המחקר ההיסטורי — דרך הספרות עצמה.

במובן זה, ספרו של דולק הורוביץ „האתמול שלי“, והפולמוס שלו עם מאיר יערי על תקופת ביתניה עילית, אינם חורגים, עם כל חשיבותם לנושא שלנו, מגדר של חומר ממוארי-פובליציסטי. לעומת זאת ביצירותיו של יהודה יערי, מאנשי ביתניה (ב, כאור יהל, שהוא רומאן ביתניה עילית והעליה השלישית, ובקובץ סיפוריו על אותה תקופה, „דרכים ואוהלים“)¹ ישנה אותה אמת, פרי עיצוב אמונותי, אשר מצד אחד מעידה נאמנה על זמנה ותקופתה ומצד שני, זוהי ספרות העומדת מכות עצמה, בממשות האותנטית שבה; ספרות היודעת לספר כי שאלת הירושה מפגישה יחד את הכאב והזכרון, את שאלת הגלות עם חויית האבדה של ירושה זו. זו ספרות המתנודדת בין המלכות האבודה, אשר לעולם לא ניתן לקנותה שוב, לבין הגלות הפצועה הנודדת בארץ ישראל עצמה, ואשר לעולם, אולי, לא תעלה ארוכה

¹ סיפורי יהודה יערי, מוצא ע"י אגודת הסופרים, הוצאת אוגדן, 1959 (ארבעה כרכים).

ומרפא לעצמה. עוסקת היא במלוא הכאב ועם מלוא תודעתה הטראגית בדבר התהום המפרידה, ובנקודת האינ-שיבה שביחס לירושה נשאפת ונכאבת זו.

*

מלחמת העולם הראשונה מקובלת כנקודת המוצא לעליה השלישית. אך רק חלק מן האמת נוטה לכך. זוהי, אולי, נקודת המוצא להיסטוריונים הגרועים.² ההיסטוריה האמיתית צריכה לממשות אותנטית, שנוכל למצוא רק בספרות עצמה. מכל מקום, מלחמת העולם הראשונה היא בבחינת עובדה היסטורית בלבד, היא סופו של תהליך, אף כי היא תמציתו הטראגית הנוראה. היא בבחינת מורה דרך המקצר את דרכה, ומדריך את רווחה של העליה השלישית מכוח ממשותה וזוועתה. אירופה הישנה נפלה. העם הישן גווע ונהרס לבלי שוב. אך ליהודי המשמעות גדולה מכך; ליהודי היא בבחינת הרס הזהות התמימה, אשר התקיימה בו ביחס לגולה, מעבר לפרעות ורדיפות. מעתה אין דרך אחרת אלא העליה. אך כלום אין העליה עצמה בבחינת גלות חדשה? כלום אין העולם הישן כהוויה ממושכת, גם שאלת אבידה וגם שאלת הירושה עצמה?

באחד מספיריו הנפלאים, "דרכי איש",³ מעלה יהודה יערי דמות ספרותית מעוצמת כל כך, עד כי היא חיה לפני רוחנו בממשות נדירה.

מעשה שהיה, וקבוצת עולים, המכוננים דרכם ארצה, באו ללמוד מסגרות בעיירה, אחת שבמזרח אירופה. עיירה זו, אשר רחוצה היא ומשוקעת כל כך בהוויה תמימה, ככל עיירה יהודית — גל הפרעות של המלחמה צורב בה ככוויה עמוקה ששוב לא תדע מרפא.

הירש מ'ל, ד, האנטי-גיבור של סיפור זה, סמל הוא לסדר תמים זה. אך כמו כל סמל של תמימות, נושא הוא בחבורה את חוקיות כליונו. הוא בנו של בעל בית-המרחץ היהודי ונושאה של הוויה תמימה זו, אך גם ערב לה, לפי שממהותו תמים הוא.

החבורה סרה לעיירה, שבה מצוי מסגר יהודי טוב, כדי ללמוד מסגרות. פעמים הכוח הוא עניין של סמל, סמל המעיד על הירושה היהודית של חבורה זו. אך הכוח הוא גם ערובה לעצמו, ולפיכך נושאים הם עיניים אליו:

כל הגייסות, גם אלו שממחנה האויב, זקוקים היו למסגר ולנפש ולפיכך חסו על ביתו ולא הזיקוהו.

הירושה נדמית להם כהרוסה, היא משוללת כוח ולכן לא תקון לחיים החדשים:

גילינו את "ההקדש" והוא כאוד כבוי. בין כתליו המפוייחים ישבו משוגעים אחרים ויששים סומים וגירזו בשוויון נפש מחירד את הזהמה שעל בשרם.

הירושה, העיירה היהודית, שוב איננה מוקד לזוהת; התמימות שבה נרצחה ללא כל התנגדות. סמל הכוח, הוא הדרוש עכשיו — הוא מקצוע המסגרות. כך סבורים הם כי הארץ זקוקה למסגרים, מסגרי ברזל (בטעותם נוכחים הם רק בארץ עצמה. בארץ צריכים דווקא למסגרי

² ראה מחקרו המאלף של ארנסט קאסירר, על מעמדה של ההיסטוריה בכלל ותפקידו של ההיסטוריון בפרט, בספרו "מסה על האדם", עם עובד:

"לא העובדות מעניינות אותנו בהיסטוריה המדינית. אנו חפצים להבין לא רק את הפעולות אלא גם את הפועלים. — — —"

כל עוד אין ההיסטוריון רושם רשומות בלבד, כל עוד אינו מסתפק בהרצאה כרונולוגית של המאורעות, מוטל עליו תמיד תפקיד קשה זה. עליו לגלות את האחדות העומדת מאחורי גלוייה הרבים והסותרים של דמות היסטורית.

³ סיפורי יהודה יערי, כרך שני — "דרכים ואהלים".

הנפש). אך פעמים סמל המשוקע וגובע מממשות אחת, טוב הוא להעברה לממשות אחרת — ארץ ישראל.

זאת ועוד. המהפכה אין עניינה בירושה, פניה אל העתיד; מן העבר צריך להסתיר פנים. החנויה שלאחר המלחמה, ולא רק בעם ישראל, היא הרס העולם הישן. אך ליהודי חוויה זו ממשעה כי שוב לא ייתכן תיקונו של העולם; שוב לא ניתן לקיים את הזהות התמימה של העיירה. עכשיו דוחים את הגוילים המתים, את האותיות המתמוטטות. בוני העולם החדש, להם יהיו כלים אחרים. החוקיות המצויה בתקות העליה, שוללת את החוקיות התמימה של הזהות והשלווה בעיירה. מן ההרס יעלו בוני העולם החדש.

הירש מלך הוא מייצגו של עולם התמימות והזהות הישן. חבורת העולים בכוח מופיעה ככוח דמוני, ככוח גורלי בעיירה המקוממת עצמה על הריסותיה ללא תקווה. לחבורת עולים זו נסחף הירש מלך. למראהו מחטיא הזמן את גילו. עלם הוא, אך בכוח תמימותו עדיין בחזקת ילד:

אבל היה משהו ילדותי, משהו בלתי מבוגר בכל מהותו.

כאן מצוי לנו אחד מסודותיו-מפתחותיו הגדולים של סיפור זה: הירש מלך זה, משל היה ולא נברא; עדות הוא לעליה זו הרואה ובוהנת עצמה במבט מאוחר, מבט בוגר ומנוסה יותר. מבט מאוחר יכול להיות מכשלה, אך כאן הוא דוחה את הרומאנטי והנוסטאלגי וממיר אותם בחומרה. במובן זה, אכזריות הביטוי היא גם חומרת השיפוט, שבו נוקט המהבר בדברו על הזמנים הללו:

פתח בביישנות נבוכה של ילד מתפעל וסיים בהתפארות הבל של מי מי שאינו שפוי בדעתו". „אני אדוניו של המרחץ הזה", קרא כמין פאתוס דמיון ומזעזע כאחד. דבריו הישרו עליו רגש בלתי נעים.

הירש מלך מציב עצמו כאדון על חבורה זו, אך כמו כל אדון תלוי הוא בבעלי חסותו. תמימותו הטובה היא אשר חורצת את גורלו. התמימות היא כוח רב עוצמה בחיים, ומכך בעלה ממשות אמנותית. התמימות היא שהוליכה אותו לחבורה זו — ואולי הרצון בזהות מחודשת? הוא כבר נקרע מן העולם הישן; גם עליו עברה המלהמה, אף שבמהותו התמימה אינו משיג זאת. אביו מגלה כי בנו שיכן את חבורת העולים בבית המרחץ. מטורף מכעס, יותר משהוא מתנפל על העולים, הוא מתנפל על בנו. עקלקלות דרכי הירושה — פעמים מי שרוצים להוריש לו איננו מוכן לקבל. אך פעמים הירושה גזולה מירושה הטבעיים מחמת מקרה. חבורת העולים, כוח דמוני זה, גוזרת את הירש מלך מעל עולם הילדות שלו. גידון הוא לגלות, אף שתומתו לא משגת זאת.

עיתים מתמצית תמימותו בפאסיביות שקטה:

בחוץ המתין לנו הירש מלך. עמד בתוך השלג ורעד כנדי בקור. מתוך עיניו הציץ פחד נורא. ומאחר שראיתי את אביו, יכולתי להבין את פחדו. „לא אשוב עוד לשם", מלמל בעד שיניו הרועדות. „איתכם אלך באשר תלכו..." מה יכולנו לומר לו על כך? לקחנהו עמנו כמי שלוקח תינוק אובד והלכנו לבקש לנו מקום לינה.

גלות היא פחד, אחד מן הפחדים המצויים בחברה אינטימית המקיימת מערכת סמלים כמוקד להזדהות של חברה (מעניין לראות את משמעותה של שאלה זו בביתניה, היא "תל מאיר" שבסיפור אחר של יהודה יערי, „כאור יהל"). זהותו של אדם מתפרשת לו כזהותו אל סמליה של החברה האינטימית. במובן זה, גם העיירה היהודית היא עדה אשר מעבר לה ניצב עולם ריק ועויון, משמע עולם ריק מסמלים, ולכן לא בר-משמעות.

הספרות היא רישומה של חוויה נמשכת. אין היא הרצאת המאורעות כסדר התרחשותם. החוויה, הזמן הפנימי, יש לה מעמד מארגן ובעל חוקיות. הזכרון הנולד מן העבר, עמוס הוא וחסר בדיוקו. אך מעבר לכך, יש לו ממשות אותנטית גדולה. העיירה היא מוקד של חוויית הילדות התמימה. היא המקום אשר ממנו יצאו אל הלא נודע, שרק שגים של התערות קשה ואכזרית תוכלנה להעמידו כשווה ערך לחוויית הילדות הראשונה של העיירה, המולדת האבודה, אשר תנופת הרוח הסיעה ממנה את בניה. במובן זה, נוסטאלגיה היא לרוב עדות לחוסר ההתערות, עדות לכמיהה המתמדת לשוב אל החיק הבטוח, אל השלוות והתמימות המדומה, הבלתי ניתנת להשגה.

הירש מלך הוא אנטי־גיבור, אך הוא הגיבור האמיתי של הפיקציה הספרותית, לפי שהוא מעמיד ממשות אשר כלי רוח והכרה אחרים, צרים הם מכדי לעצבת. במובן זה כל המאורעות הם צללים העוברים וחולפים. מהותו התמימה של הירש מלך, היא העומדת לו לסיפור זה. התמימות, אין לה מחוז מוגדר. היא הסמל הגדול לזהות שבין אדם למקומו. קשיי הגלות ממחוז הילדות בהווה, יהיו בעתיד קשיי ההתערות בארץ! התמימות היא קשר בשתיקה (לפי שאין לה צורך במלים) שבין הנוף הנפשי לממשותו של העולם. התמימות עצמה היא סוד וקסם כאחד. הפשטות והתבונה החורגים מכל מסגרת ראצינאלית, הם נושאייה. היא מחזיקה בסודות, אשר המחשבה השכלתנית לא תוכל להגיע עדיהם. היא סוד הבטחון המצוי ב„הבריכה“ של ביאליק. אך אין היא מתמצית בפאסיביות. היא יכולה להתפרש, בניגוד לכך, כמקדם הכרחי לטראגדיה.

אובדן התמימות איננו שייך בהכרח לעליה לארץ, אך אחת מחוויות השרש של העליה היא אובדן הזהות הראשונה עם המורשת. לפיכך, בארץ עצמה, או שיתכחושו לירושה זו, או שיטענו כי העליה לארץ היא הפירוש המוכרח שלה. אובדן הזהות היא גלות ממערכת סמלים, ועכשיו יצטרכו הם לקנות לעצמם חדשים תחתם. אך הטראגדיה נעוצה בכך, כי למסקנה הראצינאלית אין מקבילה נפשית. יתר על כן, אחדים מן המעשים של העליות, אינם יכולים להתבאר אלא כמאבק של סמלי ירושת העבר על מקומם במציאות של הארץ.

לגבי הירש מלך, אובדן הזהות הראשונה, מסמן את יציאתו ממעגל הירושה. מעתה שאלת הזהות המבוקשת היא שאלתו בפרט, ושאלת משך הסיפור בכלל. מה עליה לו להירש מלך מכוח התחברותו עם הבורת העולים־בכוח? זאת אין הוא יכול להשיג בהכרתו. סימנה של הזהות כי אין היא ראצינאלית, אין היא יכולה להשיג את משמעות העתיד. מכוח תמימותו הוא מועבר מירשתו ונגזר עליו כלינו הטראגי. יתר על כן, בניגוד לבני הבורת, הוא לא בחר בגורל זה של ניתוק מן הבית. אף כי הוא מאבד את זהותו שלא מרצונו, הוא משמר את מערכת סמליה ומשמעויותיה. לפיכך נמנע ממנו מלהתחבר עם קבוצה זו:

אנו היינו גדולים ממנו בשנים, בניסיונות ובמהות. אנו אוכלנו ונחשלו באש המלחמה. היינו בשדה חקרב. תהום נפתחה בינינו לבין בית אבינו זה כבר. פגעי הזמן הקפיצו עלינו את דרך החיים. לא כן הירש מלך, שעדיין לא יצא מכלל ילדות, ופגעי הזמן לא פגעו בו כלל.

מה שלחבורה זו הוא גירוש סתמי מרכוש לא להם, הרי זה לו גלות נוראה מתמצית קיומו. הירש, היורש הלגיטימי, מסולק מבעלותו:

הירש מלך הלך עמוג. שעה קלה עמד והיסס. פניו היו לבנים כשג. פיו היה פתוח, אבל לא כבשעה שצחק ולא כבשעה שהיה מקשיב לשחיתותו ושירתו, אלא כאדם שפותח פיו כשהוא מבקש לצעוק. עמד ואסף כוח כמי שצריך לעבור בקפיצה על פני תהום, עד שצעד את הצעד הראשון... אבל מתחת להכרתו הרגיש הירש מלך. שמהפכה נמורה

כרוכה בצעו זה; שבצעו זה הוא מנתק את החוט המקשר אותו אל העולם שחי בו, פותח תהום רבה בינו לבין בית אביו וכל הסובב אותו, קופץ קפיצה נסה בדרך חייו.

הירש מלך לא בחר. בן אובד הוא שלא מרצונו. בעקב מקרה עיוור? או אולי קרבן הכרחי? הנה כאן מצוי עוד אחד מסודותיה של העליה. תחושת הקרבן איננה חייבת להיות מודעת. החשוב הוא כי יכולה היא להיות צל מלווה, להשריע לכל המפעל כולו. שוב לא גבורת ראשונים נמשכת, לא אפוס ועלילה גדולה. אלא הוויה עמוקה של מחיר וקרבן, צל־תמיד העולה בשעות ייאוש; הוויה נוראה של גלות ועקירה, שכל מעלות התקווה ומפעלי רוחו הראצינאלית של האדם, עלולים לשוב ולשקוע בה, לכפוף ראשם מול מעמקיה. במובן זה, טראגדיית הגלות החדשה היא חרויית שורש מתמידה. כל אשר יאמר ההגיון כהכרחי, הלב ימאן להשלים עמו. הלב עדיין גושש וקווה, אף כי לעולם כבר לא יתן לו לחזור אל ההזדהות התמימה של עולם הילדות. החיפוש המתמיד אחר הזהות החדשה, הוא אולי תולדות מפעלי העליה. בעבודה ובמפעל יבקשו הם תחליף לאבק זכרונות על הזהב האבוד. המאמץ עכשיו, בארץ, הוא הנסיון ליצור גמול לזהות האבודה, ולבססה מחדש.

הירש מלך מצטיין במסגרות חוך מאמציו לבסס לו זהות חדשה בחבורה הזו. אך הצטיינות איננה ערך מספק לעצמו, או מטרה לעצמה. היא התנאי שדרכו יקל עליו לבסס את עצמיותו, ובעוד אביו מקונן עליו שבעה, לפי שהלך עם הציונים, עולים הירש מלך וחבורתו ארצה.

אך תקוות העליה איננה שייכת לו. לו שייכת רק שאיפת ההזדהות עם חבורה זו. ארץ ישראל היא בעיניו רק מקום שאליו נוסעים. היא איננה מקום אליו ערג זה מכבר, כחבריו. תקוות העליה, הגשמתה והציפיה לה, היא סוד המקשר בין חבורות העולים ארצה. הירש מלך איננו שותף לסוד זה, באופן נפשי:

רוב הקבוצות שעלו ארצה בימים ההם נתפרדו עם בואן. את בני הקבוצות הללו היה מאחד סוד, חלום משותף חיבר אותם זה לזה; כיוון שפג הסוד והחלום נעשה למציאות מיד נתפוררה אחדותם.

וכן, בפעם השניה מירע לו העולם. חבורתו האינטימית, אשר בה מצא פיצוי־מה לגירושו וגלותו — מתפרקת מיד עם בואה ארצה. להירש מלך, לא רק החבורה מתפרקת, אלא נהרסת גם זהותו המושאלת מן החבורה. ארץ ישראל, לכן, תהיה לו בבחינת מאמץ טראגי, שסופו כשלון.

✱

התמימות היא נושא סיפור זה. לתמימות היו נושאי כלים רבים בעת ההיא, והללו נהפכו לעדים ולשופטים של המציאות. קשיי ההתערות הובילו להתאבדות, לעריקה, או "למולדת האחרת". הביטויים הרשמיים מחקו עדים רעים אלו ודחו אותם מעל פני התקופה. אך העדות של מצבם הטראגי והנואש, אמיתית היא. צריכים אנו לקבלה אם נרצה להבין היטב את המאורעות האמיתיים של הזמנים ההם.

מבחינה זו אין הירש מלך צד עויין לעליה, או לאפוס העליה. הוא הסוד האוטנטי שלה, שמעולם לא נאמר בפירוש, אך תמיד התקיים וצעד במקביל לה. אולי המטרה היתה אחת, אך הכוונות רבות היו כמספר העולים עצמם.

בספרות העליה השניה מצויים בני דמותו ורוחו של הירש מלך: יחזקאל חפץ ב, "שכול וכשלון" של ברנר; אף עגנון, בספרו, "תמול שלשום", מעיד על כך בבחינות רבה בדמות גיבורו יצחק קומר, אשר משתגע ומת במחלת הכלבת. בדומה להם משתגע הירש מלך.

למה עלה להם כך? את זאת אין מפרשים. זהו משפטו של הזמן, או ליתר דיוק, זוהי הבנתנו את התקופה הזאת.

להירש מלך העליה היא בבחינת דרך למציאת זהות חדשה. אך מטבעה אין זהות בקנית בנקל. תמהר — ונמצאת חוטא לעצמך בלבד. הירש בוחר בדרך הקלה. הוא מגסה להצליח במחירו של השקר. הוא נתפס במרמה, בעבודתו בטוריה, ובכיו על כך — בכיה של תמימות אבודה, אשר אינה מוצאת לה מקום להתגדר בו בעולם חדש זה, ולשוא חותרת היא נואשות לשלמות ושלווה. אך מטבעה של התמימות האמיתית כי אף שהיא נכשלת בשקר, אין היא יכולה לדור עמו בכפיפה אחת. התמימות מטבעה חותרת לשלמות בלתי אמצעית. היא דורשת הכל או לא כלום. אף כי היא יכולה לחטוא, יודעת היא כי אין היא חוטאת אלא לעצמה. לפיכך תיקונה יבוא לה מעצמה, ואין היא צריכה לעוזרים בכך. אין היא רק פאסיבית אלא מתמצית דווקא באקטיביות, מתוך רצון לכונו עצמה מתדש. היא דורשת את תומתה, ונאבקת דווקא במקום שאחרים מגסים לעקוף שאלה זו, או לדחותה בכלל. היא חותרת אל עצמה באותה אילמות קסומה של הנפש, היודעת את התהומות הפעורים בה פנימה.

רבים נפל, ערקו מן האדמה, או פנו עורף לעליה עצמה. אך הירש מלך עצמו אין לו לאן לחזור. גולה הוא שלא מרצונו ולא לפי כוונתו. נודד הוא מקוטב אל קוטב, אל האחד אינו יכול להיכנס, ואל השני אינו יכול לחזור. מצב של אי־שיבה מוחלט הוא, אך האם יוכל להיכנס, האם דלת התקווה פתוחה לפניו? הירש מלך חושב כי האפשרות להתערות פתוחה לפניו. בגליל העליון ינסה לבסס את חיבורו עם הטבע. אך לכל אחד משמעות אחרת לתביעה ולכמיהה אל הקרקע. בשבילו המשמעות היא:

„רציתי ללמוד ולהרגיש את נשימתם של הצמחים, את חיותה של האדמה“.

בכך הוא מבטא את כמיהתו לקשרי חיים בינו לטבע. התמימות איננה מתמצית רק בחברה האנושית. היא כוללות השוררת בין הנפש למלאות ההווה כולה. אך הירש מלך רוצה, נגזר עליו, לקיים את זהותו גם עם החברה. זוהי תפילת האנושי להתקין עצמו ולשמש בחברה כי למצות את מלוא טבע האדם שבו. זהות עם הטבע, מלאות הסוד ופלא ההווה, נגלים לו לאחר שנתיים של עבודה. עכשיו הוא מתקין עצמו לגאולה מחודשת, במעגלי החברה, וכך שב הוא ויורד אל הקיבוץ, זו החברה האינטימית שנתפרקה עליו, בבואו ארצה, ואין הוא יכול בלעדיה. וכך הוא אומר:

„עכשיו אני יכול לתת את ידי בעבודתכם; עכשיו אני יכול להשתתף ביצירתכם. הנני עובד אדמה אמיתי, שומע אתה? עכשיו אני יכול להיות פועל טוב באמת“.

בכך נפרדת דרך העליה השלישית מן הרומאנטיקה הפשטנית שבשיבה אל הטבע. הטבע הוא תנאי למטרה נעלה יותר. החברה — היא הנדרשת, לא הטבע. במלים אלו שלעיל מגיע הירש מלך אל הקיבוץ. דומה עליו כי סאת ייסוריו נסתיימה לו עתה. הטבע הנענה לו כמו יבשת לו את הדרך אל טבע האדם עצמו. משמע, תפיסת השיבה אל האדמה כדרך אפשרית לחידושה וכינונה של חברת האדם.

הירש מלך מכין עצמו, דרך עבודת השדה, לשוב אל חברת בני האדם. דומה עליו כי הוא מתוקן יותר, בריא יותר ובטוח בכוח נפשו, כדי לעמוד ולהשיג מטרה זו. אלא שאין דרך הטבע כטבע האדם. הוא מתקבל לקיבוץ יותר ככוח עבודה מאשר כיצור אנושי, כי בחברה זו חשיבות רבה לעבודה. הירש מלך עולץ על חברותו זו שנפתחה לפניו, כדרכה של הנפש שהיא עולזת אל הדברים שבהם תוכל לממש עצמה. נפתחה לו הדרך לכונו את זהותו

מחדש, או מכל מקום כך חשב. אך טבע האדם — חוקיות אחרת לו. מעט מעט הוא מגלה את הקיבוץ כחברה של כוכבי לכת דוממים, שאינם משיקים האחד לרעהו. הנווד אשר יצא לחפש את שאבד לו, מוצא כי בקיבוץ מצפה לו בדידות קשה ואכזרית.

שתיקתם האינסופית של האנשים, האלימות הקפואה של הנפשות —

היא השער האחרון הפתוח לפניו, אך תומתו אינה מניחה לו להיכנס בו. הירש מלך מגלה, באותה חדות עמוקה של הנפש, את השקר המצוי בחברה. אלה הם פרטים הקרועים מממשותם האנושית, השרויים בשתיקה אינסופית היכולה לגזור דין מוות על אלו שאינם מקבלים את פשרת השתיקה הזו (בספר „כאור יהל“, רושם יהודה יערי מוטיב זה בבחירות. שם המתאבד — בכוח יושב על הסלע ורובהו בידו ומולו עובר חברו הרואהו בכך ואינו עוצר בעדו). השתיקה הקבועה והתמידית, היא בבחינת שער שאין נפשו יכולה לעבור בו. מכאן ואילך קצרה הדרך לאובדנו השלם. הוא שואל על פדות וגאולה, אך מוצא כי אין לו תשובה לכך בקיבוץ:

„כמעט שאין מכירים אותי כאן... אילו הלכתי היום מכאן, לא היה מרגיש איש שהלכתי...“

הירש מלך נמלט פעמים מן השקר. נשמתו דוחה מה שאינו כנה ונכון לה. זוהי חוקיותה הטראגית, שאין היא יכולה להסכין לפשרה. הכל או לא כלום — זו תביעתה. האדמה היתה לו חלק מהגאולה, ובכך גילתה לו גילוי גדול. היא נענתה לכוחה של תמימותו והשפה עצמה לפניו. אך החברה אינה עשויה מטבע דומם. היא מאבק אשר מצטייר להירש מלך כתנועה קפואה של כוכבי לכת המחרשים בשתיקה אינסופית. הוא כמיה לדרישת ובנקודה זו חדל הטבע מלספק אותו. האנושי שבו דורש את הפגישה המופלאה של הקשר שבין נפשות הנפתחות זו לזו במלואן:

„השקר התחיל מעיק עלי ומציק לי. לא יכולתי עוד לחיות בתוך השקר הזה... באתי לקיבוץ ורציתי לחיות חיים של אמת. רציתי לחיות עם אדם ואדמה בלי כל מחיצה.“

אך מה עלה לו? מן האדמה הוא מגורש, בניגוד למאווייו, והאדם נתרחק ממנו.

הירש מלך יוצא מן הקיבוץ. זוהי גלותה הנמשכת של נפשו השואפת אל שלמותה. את גאלתו הוא מתפש. המעגל נסגר מעט מעט. הזהות האבודה תנסה עכשיו למצוא עצמה בסמליו של אותו העבר ממנו גלה. אך זה שיכול היה להיות מקור לזהותו בעיירה — בארץ החדשה, הנושאת עמה חוקיות אחרת, כל זה פורץ כטירוף ושגעון.

הירש מלך עולה לירושלים ושם מוצא לו גאולה מעט. משמש הוא שם בבית המרחץ, כאשר היה לאביו בעיירה; מהלך לפני כל הלוויה ומוהיר בקריאתו: „כוהנים, כוהנים“. מעט מעט מתקדמת נפשו אל עברו אשר גלה ממנו, אף שמעולם לא אבד לו. מירושלים הוא עובר לתל-אביב, ושם, בצריף בודד, מולך על עדת משוגעים, ובא על תיקונו.

אך האם אין העבר יכול למצוא את עצמו בארץ החדשה, אלא במחיר טירוף הדעת והשגעון?

נדודי הנפש התמימה, אשר גלקחה מחויות הנהות הראשונית, נפש הגדה מקוטב אל קוטב, עכשיו נמצאים להם פיצוי והשלמה. רק השגעון והטירוף יכולים לכונן לו את מחוזות התמימות

והקסם אשר נלקח מהם. רק מכוחו של השגעון לכונן עולם זה, אשר — וזו עדותו האותנטית של סיפור זה — מעולם לא אבד לו. אך כלום לרבים אחרים באמת אבד עבר זה? האין חלק מקשייה של ההתערות הקשה בארץ — עדות והצהרה על חויית אובדן זו? כלום אין הרבה מן המעשים, שנעשו ונעשים עוד, מעידים על התמודדותה של ירושת עבר זו בתוכנו?

פתחנו בשאלת הירושה והאבדה, וסוגרים אנו עכשיו בשאלה זו. הוהות השואלת ומבקשת על עצמה, היא הנושא לסיפור זה. אך היא גם הנושא לחיינו בישראל היום. המורשת — היא שאלה של זהות והיא קובעת אם יצירת חיינו כאן יכולה ליהפך לגלות חדשה, או לרציפותה הנמשכת של הירושה. תהייה זו העולה עכשיו, היא גם שאלתה של העלייה השלישית וממשיכיה. וכך דומה לי, כי שאלה בשאלה נוגעת, והדברים שייכים ותופסים גם לזמננו. כי כאב בכאב נוגע ומלכות יורשת מלכות.